

BEYÂN İLMİ

Kur'ân; Peygamber'imizin (sav) en büyük mûcizesidir. O'nun zamânında Araplar fesâhatte rekâbet edilemeyecek bir seviyeye ulaşmışlardı. Buna rağmen Kur'ân'ın belâğat ve fesâhati karşısında şaşırıp kalmışlardı. Allahu teâla onlara bir sûre kadar bile olsa benzerini getirmeleri konusunda meydân okumuştur. Bu da Araplar'ın acziyetinin ve Kur'ân'ın mûciz oluşunun apaçık bir delilidir.

Nâzil oluşundan bugüne kadar araştırmacılar O'nun beşer tâkatinin üstünde olduğunu itiraf etmekle beraber; îcâz yönü konusunda ittifak edememişlerdir. O'nun mûcize oluş yönleri olarak şunlar sayılmıştır: Gaybî haberler, sarfe, ilmî îcâzlar, sayısal mûcizeler, belâğî îcâzlar.

Araştırmacıların büyük çoğunluğu îcâz yönünün belâğat olduğunu kabul eder. Çünkü her sûrede, hatta her terkîbde belâğat vardır. O'nu dinleyen herkes câzibesine kapılır ve kulak kesilir.

Biz de Kur'ân'ı daha iyi anlamak, O'nunla olan ilişkimizi derinleştirmek adına daha önce hazırladığımız *Kur'ân Işığında Belâğat Dersleri Meânî İlmî* isimli kitapta fesâhat, belâğat ve beyân hakkında bilgi verdikten, cümlelerin ve cüzlerinin, daha sonra da cümlelerin hâllerini inceleyip çok sayıda âyet örnekleri üzerinde düşündükten sonra zâhirî mânâların altında yatan gizli mânâlara nüfuz edebilmek, edebî zevkimizi arttırabilmek için bu kitabı hazırladık. Böylece âyetlerin mânâları bütün güzellikleriyle tâlibin zihninde çiçek açacaktır. Bu kitapta Belâğat İlmî'nin diğer bir şûbesi olan Beyân İlmî, yine çok sayıda Kur'ân âyetleriyle incelenmiştir. Âyetler elden geldiğince açıklanmaya çalışılmıştır. Gerektiği yerlerde hadîslerden veya şiiirlerden de örnekler verilmiştir. İmkân dâiresinde bunlar izâh edilmiştir.

Esas olarak Dr. Besyûnî Abd-ul Fettâh Feyyûd'un *Beyân İlmî* isimli kitabı'ndan faydalanılmıştır. Ama birçok yerde arkada listelenmiş kitaplardan da istifâde edilmiştir. *Meânî İlmî* isimli kitaptakine benzer bir üslûb tâkib edilmiştir. Konular en anlaşılır şekilde ifâde edilmeye ve Kur'ân'dan bol bol örnekler vermeye çalışılmıştır. Bu konuda yazılmış kitaplarda genellikle aynı örnekler verildiğinden bunları dipnotlarda sıralayarak kitabı şişirmekten imtinâ edilmiştir.

Beyân İlmî; giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmuştur. Birçok bölümün sonunda konu tablo hâlinde özetlenmiştir. Tablolandırmaya müsâit olmayan konuların sonuna "Sözün Özü" başlığı altında kısa bir özet konmuştur. Bölümlerin sonunda konuyla alâkalı Kur'ân âyetleri sıralanmıştır.

BEYÂN İLMİ KISA ÖZETİ

Beyân İlmî istilâh olarak; kendisine delâlet eden karînelerin açıklığının farklılığı (çeşitli derecelerde olması) dolayısıyla muhtelif şekillerde ifâde edilebilen bir sözle kastedilen mânâyı bilme ilmi olarak târif edilir.

Alanına giren ana konular; teşbîh, mecâz-ı mürsel, istiâre ve kinâyedir.

Teşbîh; teşbîh edatlarından birini kullanarak bir şeyi, başka bir şeye bir mânâ îtibârıyla benzetmektir.

Teşbîhin rükûnları dördtür:

1. **Müşebbeh:** Bir şeye ilhâk edilmek istenen şeydir (Benzeyen).
2. **Müşebbehu bih:** Bir şeyin ilhâk edilmek istendiği diğer şeydir (Kendisine benzetilen). Bu ikisine **teşbîhin tarafları** denir.
3. **Vech-u şebeh:** İki taraf arasında ortak olan bir mânâdır. Bu mânâ çoğunlukla müşebbehu bihde daha belirgin, meşhûr ve kâmil hâldedir. Çoğunlukla dememizin sebebi bâzı teşbîhlerde bunun aksinin söz konusu olmasıdır.
4. **Teşbîh edatı:** İki tarafı birbirine bağlayan ve teşbîhe delâlet eden lafızdır.

Teşbîhin dört unsuru vardır ama bunlar her zaman cümlede açıkça zikredilmeyebilirler ve siyâktan anlaşılırlar.

Teşbîh; cevherlerde değil, ârâzlar üzerinde meydâna gelir.

Tarafların hissî olması: Hakîkî veya hayâlî olabilir. Hakîkî olması; hem zâtının, hem de cüzlerinin hâriçte vücûdunun olması ve bunların havâss-ı hamse ile idrâk edilmesi hâlidir. Güneşin ışığı, kuşun ötüşü gibi. Hayâlî olanların ise hâriçte varlığı yoktur ama cüzleri mevcuttur. Altından bir dağ gibi. Hâriçte hem altın, hem de dağ mevcuttur ve bunlar havâss-ı hamseyle algılanır ama altından bir dağ mevcut değildir.

Tarafların aklî veya vehmî olması: Aklî olanların hem kendileri, hem de hammaddeleri havâss-ı hamseyle değil, aklen anlaşılır. İlim, hayât, zekâ gibi. Duygusal olarak anlaşılan açlık, tokluk, mutluluk, korku gibi duygular da bu gruba girer. Bu duygular havâss-ı hamse ile değil akıl, şuûr ve sezgi ile idrâk edilir. Vehmî olanların ise hâriçte varlığı yoktur. Bunun için ne hissen ne de aklen idrâk edilemezler. Ankâ kuşu gibi.

Tarafın müfred olması; çiçek gibi tek bir şey olmasıdır.

Tarafın mürekkeb olması; tek bir şeymiş gibi bütünleşmiş olarak iki veya daha çok şeyden oluşmasıdır.

Tarafın mukayyed olması; tarafın bir vasıf, izâfet, hâl, car-mecrurla kayıtlı olması hâlidir. Vech-u şebehin gerçekleşmesi bu kayda bağlı olmalıdır.

Tarafın vâhid olması; "Muhammed aslan gibidir" cümlesinde olduğu gibi bir tek şey olmasıdır.

Müteaddîd oluşu ise; tarafın birbirine tam olarak karışmamış, kendi özelliklerini devam ettirecek şekilde bir arada bulunan iki veya daha çok şeyden meydâna gelmesidir.

Tarafların hissî veya aklî olması bakımından teşbîh dört kısımdır:

1. İki taraf hissî (Kâse-havuz),
2. İki taraf aklî (İlim-hayât),
3. Müşebbeh hissî, müşebbehu bih aklî (Yusuf (as)-melek),
4. Müşebbeh aklî, müşebbehu bih hissî (Amellerin zâyî oluşu-saçılmış toz).

Tarafların müfred, mukayyed veya mürekkeb olması îtibârıyla teşbîh şu kısımlara ayrılır:

1. Müfredin, müfrede teşbîhi,
2. İki tarafın da mukayyed olması,
3. Müfredin, mukayyed müfrede teşbîhi,
4. Mukayyed müfredin, müfrede teşbîhi,
5. Mürekkebin, mürekkebe teşbîhi,
6. Müfredin, mürekkebe teşbîhi,
7. Mürekkebin, müfrede teşbîhi.

Tarafların vâhid veya müteaddîd olması itibâriyle teşbîhin kısımları:

- 1-Her iki tarafın da vâhid olması,
- 2-Teşbîh-i cem,
- 3-Teşbîh-i tesviye,
- 4-Teşbîh-i mefrûk,
- 5-Teşbîh-i melfûf.

Taraflar arasında bulunan ortak mânâyâ **vech-u şebeh** denir. Bu vech-u şebeh; müşebbeh ve müşebbehu bihte hakîkî veya hayâlî olarak bulunmalıdır.

Taraflar arasındaki bu benzerlik gerçek vasıflarda olursa buna "tahkîkî vech-u şebeh", hayâlî vasıflarda olursa "hayâlî vech-u şebeh" denir.

Vech-u şebeh, ya tarafların hakikatından hâriç değildir ya da hâriçtir.

Tarafların hakikatından hâriç olmayan vech-u şebeh: Vech-u şebeh, iki tarafın mâhiyetinin tamamı veyâ cüzü olur.

Tarafların hakikatından hâriç olan vech-u şebeh: Bu durumda vech-u şebeh tarafların hakikatında, yâni cevherinde bulunmaz. Bu vech-u şebehi sıfatlar teşkil eder. Bu sıfatlar da hakîkî veya izâfî olabilir.

- **Hakîkî sıfatlar** tarafta yerleşmiş, sâbit olan sıfatlardır. Bunlar da hissî veya aklî olabilir.
 - **Hissî** olanlar, bilindiği gibi havâss-ı hamseyle anlaşılan renk, şekil, mikdar, hareket ve bunlara muttasıl olan güzellik-çirkinlik vs. hâller gibi cismânî keyfiyetle alâkalı olan şeylerdir.
 - **Aklî** olanlar: Bunlar devamlı veya gelip-geçici olabilirler.
 - **Devamlı** olanlar: Mevsuftan ayrılmayan, kişinin bir nevî sıfatları olan özelliklerdir. Genellikle melekeyi teşkil ederler. Hattatlık, şâirlik, bilgisizlik, korkaklık, cömerdlik, cimrilik, hayât, ilim, zekâ, ilim, gadab, hilim vs. gibi özelliklerdir.
 - **Gelip-geçici** olanlar: Bunlar zaman zaman ortaya çıkan hâllerdir. Öfke, sevinç, utanç, arzu, üzüntü, şevk, gurur gibi.
 - **İzâfî sıfatlara** gelince bunlar; tarafın zâtında temekkün etmemiş sıfatlardır.

Vech-u şebehin bir çok yönü olabilir:

- 1- Vâhid, müteaddîd veya mürekkebe olabilir.

2- Hissî veya aklî olabilir.

3- Bâzen zikredilir, bâzen de hazfedilir.

4- Bâzen çok açık ve kolayca anlaşılır bir şekilde, bâzen de tam aksi zor anlaşılır bir hâldedir.

Vech-u şebeh:

- Vâhid
 - Aklî
 - Hissî
- Müteaddîd
 - Aklî
 - Hissî
 - Muhtelif
- Mürekkeb
 - Aklî
 - Hissî

Teşbîh; vech-u şebehin zikredilip zikredilmemesi bakımından ikiye ayrılır:

Mufassal teşbîh: Vech-u şebehin zikredildiği teşbîhtir.

Mücmel teşbîh: Vech-u şebehin zikredilmediği teşbîhtir.

Teşbîh; anlaşılması bakımından da ikiye ayrılır: Mübtezel ve baîd.

Gayrı temsîlî teşbîh: Vech-u şebehin ister aklî ister hissî olsun müfred olduğu teşbîhlerdir.

Temsîlî teşbîh: Vech-u şebehin ister aklî ister hissî olsun mürekkeb olduğu teşbîhlerdir.

Teşbîh edatları; harf, isim veya fiil olabilir.

Lâzım fiiller (تَشَابَهَ وَ تَمَثَّلَ) teşbîh için kullanılmazlar. Çünkü teşbîhde asıl olan vech-u şebehde daha az belirgin olan bir şeyi, vech-u şebehi daha belirgin olan bir şeye benzetmektir. Hâlbuki lâzım fiiller iki şeyde vech-u şebehin aynı derecede olduğunu ifâde eder.

Teşbîh, sâdık(hakîkî/doğru/samîmî) ise aşağıdaki edatlar kullanılır:

تَيَقَّنَ، رَأَى، عَلِمَ، شَبَّهَ، يُمَثِّلُ، يَشْبَهُ، كَ، كَأَنَّهُ

Teşbîh, sâdık olmaya yakın ise zan ve rüchân mânâsında olan aşağıdaki ifâdeler kullanılır:

يَكَادُ، تَحْسِبُهُ، تَخَالُهُ، تَرَاهُ

Teşbîh; edatının zikredilip zikredilmemesi bakımından ikiye ayrılır:

Mürsel teşbîh: Edatın zikredildiği teşbîhtir.

Müekked teşbîh: Edatın zikredilmediği teşbîhtir.

Teşbîhin amaçları:

1- Müşebbeh açısından:

- Müşebbehin mümkün olduğunu göstermek,
- Müşebbehin hâlini beyân,
- Müşebbehin hâlinin mikdârını beyân,
- Müşebbehin durumunu muhâtabın zihnine yerleştirmek,
- Müşebbehi süslemek ve güzel göstermek,
- Müşebbehi çirkin göstermek,
- Müşebbehi güzel göstererek şuûru harekete geçirmek.

2- Müşebbehu bih açısından: Bunun için teşbîh-i mablûb yapılır.

- Müşebbehu bihin vech-u şebhele vasıflanmasında mübâlağa,
- Müşebbehu bihe duyulan ihtiyâcın şiddetini ifâde etmek.

Teşâbüh: Benzetmekten maksad aynı güzellikte iki şeyi ifâde etmekse teşbîh değil, teşâbüh yapılıdır.

Teşbîhler amaçları bakımından güzel-makbûl ve çirkin-merdûd olmak üzere ikiye ayrılır.

Teşbîh-i zımnî: Bilinen teşbîh şeklinde olmayıp mânâdan ya da siyâktan anlaşılan teşbîhlerdir.

Hakikat; lugatta vaz(târif) edildiği mânâda kullanılan lafızdır.

Mecâz; hakikî mânânın murâd edilmesine engel bir karîne olması şartıyla ve bir alâka sebebiyle lugatta vaz edilen mânâ dışında kullanılan lafızdır.

Mecâz iki kısımdır: Aklî ve lugavî mecâz.

Aklî mecâz; kelimelerde değil isnadda vaki olan mecâzdır ve bu sebeple de Meânî İlmî'nin konusudur.

Lugavî mecâz; kelimedede veya cümlede olan mecâzdır.

Kelimenin lugatta vaz edildiği mânâ ile, ifâde ettiği mecâzî mânâ arasındaki ilgi benzerlik ise bu mecâza **istiâre**, benzerlik dışında bir şeyse **mecâzî mürsel** denir.

Başlıca mecâz-ı mürsel alâkaları şunlardır:

1. Cüz'iyet alâkası,
2. Külliyyet alâkası,
3. Sebebiyyet alâkası,
4. Müsebbebiyyet alâkası,
5. Mahalliyyet alâkası,
6. Hâlliyyet alâkası,
7. Kevniyyet alâkası,
8. Evveliyyet alâkası,

9. Âliyyet alâkası.

İstiâre; hakîkî mânânın kasedilmediğine dâir bir karîne bulunması kaydıyla sâdece müşebbeh veya müşebbehu bih zikredilmiş bir teşbîhtir.

İstiârenin rükûnları:

1. Müsteâr lafız: Hakîkî mânâsı dışında kullanılan lafızdır.
2. Müsteârun leh: Bu; müşebbehtir.
3. Müsteârun minh: Müşebbehu bihin istiâredeki adıdır.
4. Cihet-i câmia: Teşbîhteki vech-u şebihin karşılığıdır. Yâni benzetme yönüdür.
5. Karîne-i mânia: Lafzın hakîkî mânâsının kasedilmediğine delâlet eden karînedir.

İstiâre-i tebeiyye: Müsteâr lafzın fiil, müştak veya harf olması durumudur.

İstiâre-i asliyye: Müsteâr lafzın câmid isim olması hâlidir.

Câmid isim; cins isim veya mânâ ismi olabilir. Cins isim; hâriçte vücûdu olan şeylerin ismidir. Cins isim hâriçte vücûdu olan şeylerin ismidir. Mânâ ismi ise katl, tuğyân, kitâbe gibi masdarlardır. Hâriçte vücûdu yoktur.

Müştak isim; bir başkasından alınmış isim demektir. Fiil, ismi fâil, ismi mefûl, zaman ve mekân isimleri, âlet ismi bu gruba girer.

İstiâre; tarafların aklî veya hissî olmaları bakımından dört bölüme ayrılır:

1. Her iki tarafın da hissî olması hâlinde câmi; hissî veya aklî olabilir.
2. Her iki tarafın da aklî olması hâlinde câmi de aklî olur.
3. Hissî olan taraf, aklî olana benzetilebilir, câmi de aklî olur.
4. Aklî olan taraf, hissî olana benzetilebilir, câmi de aklî olur.

Tahkîkî istiâre: Müsteârun lehin ister hissî, ister aklî olsun hakîkî bir şey olmasıdır. Bunların hâriçte vücûdu vardır.

Tahyîlî istiâre: Müsteârun lehin hakîkî değil, hayâlî bir şey olmasıdır. Zilletin kanadı olması, oruç devleti gibi istiâreler bu gruba girer. Bunların hâriçte vücûdu yoktur ve olması da mümkün değildir.

İstiâre-i tasrîhiyye; müşebbehin hazfedilip müşebbehu bihin zikredildiği istiârelerdir.

İstiâre-i mekniyye; müşebbehu bihin hazfedilip müşebbehin zikredildiği, müşebbehu bihin levâzımından birinin de müşebbehe isnâd veya izâfe edildiği istaredir. Bu istiâre aynı zamanda hayâlîdir.

İstiâre-i vifâkiyye: Müşebbeh ve müşebbehu bih lafızlarının birbiriyle çelişik olmadığı, aksine birbiriyle uyumlu olduğu ve aklen birleşmelerinin mümkün olduğu istiârelerdir.

İstiâre-i inâdiyye: Bu da tarafların bir şeyde ictimânın mümkün olmadığı istiârelerdir. Üç gruba ayrılır:

a) **Tehakkümî istiâre:** Alay ve hor görme maksadıyla yapılır.

b) Telmîhî istiâre: Mizah gibi bir maksadla; cimri için zıddı olan, cömerdin zikredilmesidir.

c) Tefâülî istiâre: Bu da uğurlu, bereketli olması ümîdiyle bir şeyi zıddıyla zikretmektir.

İstiâre-i muraşşaha: İstiâreyi müşebbehu bihe yakın bâzı özellikler veya sıfatların takip ettiği istiârelerdir.

İstiâre-i mücerrede: Müşebbehe uygun bir vasfın ya da özelliğın istiâreden sonra zikredilmesidir.

İstiâre-i mutlaka: Bu da istiâreden sonra ne müşebbehe ne de müşebbehu bihe münâsib herhangi bir şeyin zikredilmemesi, ya da her ikisine de münâsib şeylerin zikredilmesi durumudur.

Âmmiyye (mübtezel): Câmi çok açık olduğu için herkes tarafından kolayca anlaşılan istiâredir.

Hâssiyye (ğarîbe): Anlaşılması için üzerinde düşünülmesi gereken, herkesin anlayamayacağı istiârelerdir.

Mecâz iki kısımdır: Müfred ve mürekkeb. Bunlar da ikişer kısımdır: İstiâre ve mecâz-ı mürsel. Mecâz-ı müfredin kısımlarının adı istiâre ve mecâz-ı mürseldir. Mecâz-ı mürekkebin istiâre kısmına ise istiâre-i temsîliyye, mürsel kısmına da mecâz-ı mürsel mürekkeb denir.

Kinâye: Bir sözü gerçek mânâsına da gelebilecek şekilde, başka bir mânâda kullanma sanatıdır.

Kinâye lafzına “meknîyyun bih”, kasdolunan mânâyâ da “meknîyyûn anh” denir.

Bu iki mânâ arasındaki alâka da **mülâzemet**'tir.

Kinâye farklı açılardan değişik kısımlara ayrılır.

1. Murâd edilen mânâ bakımından:
 1. Mevsûftan kinâye,
 2. Sıfattan kinâye,
 3. Nisbetten kinâye.
2. Mânâyâ delâleti bakımından:
 1. Ta'rîz,
 2. Telvîh,
 3. Remz,
 4. İmâ veya işâret.